

nam je lani v »Kvadraturi kroga« bolj ugajal. Brez škode bi bile izpadle lahko tudi veseloigre »Dopust na Francoskem« (R. Berkeley), »Dame z zelenimi klobuki« (Germaine in A. Aeremont), pravtako pa tudi začetniški in publiki se laskajoči »Veseli vinograd« (Zuckmayer), ki je prišel na spored najprej neadekvatno z originalom »postavljen na dolenska tla«, nato pa deloma popravljen (2. dejanje!) in to pot celo s figovim peresom, kar je značilno za naše slovensko razumevanje. Krpanove kobile vendar ne zakriješ s figovim peresom, Lepota pa ga ne potrebuje! To je bilo jedro tiste jesenske debate, čeprav tega ni razumelo niti naše gledališko vodstvo, niti naše meščanstvo (brez razlike) s Fr. Govekarjem na čelu. To se mi zdi potrebno ugotoviti zato, ker je pri nas še vedno težko molčati, a še teže govoriti — človeku, ki sta mu etični in estetični vidik v vprašanju kulture še pomembna. Razveseljivo in obenem dobro znamenje za bodočnost pa je vendar v dejstvu, da za »Veseli vinograd«, kakor je bil uprizorjen, ni »glasoval« razen dveh noben pomembnejši član mladega pisateljskega rodu, ki je pred leti odklonil še Golarjevo »Zapeljivko«.

Vse omenjene veseloigre razen Katajeve, ki je bila v Kreftovih rokah, je režiral O. Šest. Lahko rečeno, da so jih gledališke uprizoritve dvignile skoraj vse više, nego pa stoje same po svoji literarni vrednosti. Posebno je treba omeniti ustvaritve posameznih igravcev, n. pr. Nablocko kot Artamonovo in Sancina kot Ekipaževa (Milijon težav), dalje Cesarja, P. Juvanovo ter Kralja kot »familijo« (Izpreobrnitev F. P.). Dve odlični podobi je ustvaril tudi Železnik v vlogi ruskega kneza (Izpreobrnitev) in kot študent Divišek (Okence). Naša drama se je letos torej kljub vsemu dvignila, žal pa marsikaj ni uspelo v prvi vrsti zato, ker ni bilo pravega načrta. Gledališko vodstvo naj v bodoče skrbi za to, da drama sredi leta ne bo zastajala, ter naj pri sporedu gleda na idejno in umetniško smer, pa tudi na ekonomično in pravično zaposlitev igravskega zboru. Ta je danes najmočnejši steber naše drame.

France Vodnik

ZAPISKI

Socialno vprašanje kot vprašanje krščanskega preporeda

Veliki ruski mislec Nikolaj Berdjajev, čigar filozofski deli »Novi srednji vek« in »Filozofija svobodnega duha« sta splošno znani po svoji sodobni vsebini in po težnji za prerodom krščanstva, je v drobni brošuri »Krščanstvo in razredni boj« (v rokah imam francoski prevod »Le christianisme et la lutte des classes«, Editions »Demain«, Paris 1932) skušal orisati svoje temeljne nazore o socialnem vprašanju kot vprašanju krščanskega preporeda. Knjižica je polna sijajnih definicij in bistrih ugotovitev; ako podajam tukaj iz nje nekatere izvlečke, hočem s tem opozoriti na celotno delo, ki je vredno čitanja.

»Predstava, ki jo ima marksizem o »proletariatu«, ni nujno istovetna z resničnim proletariatom, marveč je podoba, ki nam jo nudi, celo prav malo podobna empiričnemu delavskemu razredu, ki ga je nameraval naslikati;

ako je v ekonomskih potezah nekaj sličnosti, je v duhovnih potezah ni nobene. Tu Marx preneha biti materialist ter postane skrajni idealist; »vesti« ne določuje več »bit«, marveč Marxova »vest« določuje »bit« proletariata. Nauk o proletariatu, ki je v osredju teorije o razredni borbi in osvetljuje zamisel drugih razredov, se naslanja naravnost na aksiologijo. Marxovo razlikovanje med »proletariatom« in »meščanstvom« se ujema z razliko med dobrim in zlim, med svetlobo in temo, med vzvišenostjo in menjvrednostjo. In brez tega aksiološkega momenta bi Marx ne bil nikoli dospel do svoje zamisli razredov, zakaj on jih zmeraj vrednoti. Nemoralist v besedi in teoriji, je v resnici Marx prepojen s skrajnim moralizmom, ki se izpolnjuje v vsej njegovi teoriji o razrednem boju. V nasprotju med proletariatom in meščanstvom vidi borbo med Ormudsom in Ahrimanom. Izvirnemu monizmu pridružuje izvirni dualizem. — Toda Marxova in krščanska aksiologija sta v diametralnem nasprotju. Marx se nikakor ni omejil na ugotovitev besnega boja med razredi, pijanimi od mržnje in sovraštva, marveč se ga je razveselil in uzrl v njem neko najvišjo dobroto, zakaj ta boj se nujno bije za zmago mesianskega razreda, za zmago Besede. V tej borbi racionalizira mesianski razred univerzalno življenje. Marxov materializem, atomizem in nominalizem se razpuhtijo, na njihovem mestu se pojavi nov, idealističen, panlogističen, moralističen, religiozen in mitose ustvarjajoč obraz. V Marxovi zamisli razreda opazimo, da sega v znanstvo samo po stranpoti, aksiološka ideja pa ima v resnici odločilni vpliv nanjo. Marxa je prevzelo najprej dejstvo izkoriščanja ter borbe med izkoriščevalci in izkoriščanci, toda zamisel, ki se mu iz tega rodi, ni niti znanstvena niti ekonomska, marveč aksiološka in etična. Skušal je razkrinkati izkoriščanje s pomočjo ideje o večvrednosti, ki jo je imel za gospodarsko, v resnici pa je v nji etični element, po katerem jo je označiti. Izkoriščanje izziva v njem zgražanje in grajo. Zakaj neki? Zakaj neki je izkoriščanje graje vredno in zakaj ga je treba obsojati? — Jasno je, da izhaja tu Marx iz etične predpostavke, odkoder izvaja, da je izkoriščanje zlo in greh in prav za prav največje zlo in največji greh. Po znanstveni poti ne more doseči te etične predpostavke, ne more si je izposoditi pri ekonomski teoriji. Problem razrednega boja ni samo socialen in ekonomski, marveč nujno tudi etičen. Moraš pa znati razločevati med tema dvema elementoma. Marxova teorija o večvrednosti in o razrednem boju pa nudi neko mešanico teh dveh pojmov, v nji se ekonomija »etizira« in etika »ekonomizira«. Sicer zavzema njegov moralizem kot tak nekakšen demonski značaj: zlo mu je edina pot do dobrega, zgostitev teme mu je edina možnost, da doseže svetlobo. Po njegovem se rodi bratstvo, enakost, prijateljstvo med ljudmi iz zavisti, mržnje, sovraštva, maščevalnosti; osvobojenje izhaja iz nasilja in podjarmljenja. Po Marxu se zlo spreminja v dobro in svetloba nastaja iz teme na dialektičen način. Zlo kapitalistične družbe mora rasti, da se more uveljaviti dobrota socialističnega kolektiva... Socialistični in komunistični pozitivni ideali so v najvišji meri meščanski, so ideali bednega tovarniškega paradiža, zemeljske sile in uspevanja. Sicer to dejstvo nikakor ne izključuje neke pozitivne resnice v socializmu in komunizmu. Toda nobenega govora ni o

kakem postavljanju ekonomskega sistema zoper meščanskega duha, zakaj le-tega moreš postaviti edinole zoper kapitalistični sistem. Proti meščanskemu duhu se moreš boriti edinole z nekim drugim duhom, zoper njega se ne more postaviti ekonomska, marveč duhovna moč razreda. Na neki način bi dejali, da je vsa razredna mentaliteta meščanska in prepojena z nekim poželenjem po izkoriščanju, pa bodisi proletarska mentaliteta sama. Jutrišnji oblastniki ne bodo nič manj meščanski kot današnji ali včerajšnji. Meščanski duh evropske družbe XIX. in XX. stoletja zaznamuje samo neko oslabitev duhovnosti, neko izključno orientacijo v svet vidnih reči in zanikanje nevidnih, ne predstavlja ničesar drugega kot prav ta ekonomizem, ki si ga je Marx tako dobro asimiliral in absolutiziral. — Komunizem se nam vidi protimeščanski samo do tiste mere, do katere je sam nekaj nevidnega in terja — prav iz tega razloga — vero, žrtvovanje in navdušenje. V kolikor pa je vidna, uresničena stvar, je prav tako meščanski kakor kapitalizem. Meščanski duh je večno načelo, torej ga ni ustvaril kapitalizem, marveč je on zajel kapitalizem in iz njega odseva duhovni položaj sodobnih družb.«

»Razredne borbe krščanstvo ne more iz predsodka zanikati pod pretezo, da bi takšno priznanje pomenilo nezadostno vzvišeno in idealistično pojmovanje zgodovine. Realistično zadržanje nasproti socialnemu svetu, pogled za nepotvorjene realnosti, objektivnost v vsem njih spoznavanju, imajo s krščanskega vidika nedvomno pozitivno moralno vrednost. Zaradi tega moramo pripoznati, da so med razredi nasprotja, katerih pomen v zgodovini je vreden premisleka, da so izkoriščevalski in izkoriščeni razredi in da razredna mentaliteta potvarja resnico ter kvari ideje. Krščanska vest odklanja takšen položaj sveta, meni, da je graje vreden in da ga je treba premagati. — Vendar ne sme biti v tej obsodbi nikake sentimentalne slepote v pogledu na realnost, niti kakšnega omalovaževanja ali neudeležbe v boju, ki tu spodaj divja. Kristjani živijo na tem grešnem svetu, morajo nositi njegovo pezo in se ne smejo umikati boju med nasprotujočimi si silami, ki ga razkosavajo. Krščanska vera ne more postaviti univerzalne veljavnega in za vse čase možnega gospodarskega sistema. Cerkev ne izpoveduje političnih in gospodarskih resnic, socialno ustvarjanje prepušča človeški svobodi. Toda odnošaji med človekom in človekom so podvrženi krščanski sodbi in terjajo aktivnega vrednotenja. Krščanska vest ne sme trpeti, da bi se človek preobražal v stvar, da bi se delo spreminjalo v blago, da bi ostal neizprosni egoizem konkurence. — Priznati moramo, da je pa ravno v tem temelj kapitalistične družbe. — Krščanska vest mora obsoditi z verskega in moralnega vidika izkoriščanje človeka po človeku, razreda po razredu, in postaviti se mora v obrambo delavcev in izkoriščenih. Zakaj krščanska vera ceni zlasti osebnost, človeško dušo. Radi tega ni mogoče, da ne bi obsodila življenjski red, v katerem se meri po eni strani na kapitalizem, po drugi pa na komunizem. — Tako je, da mora biti gospodarstvo radi človeka, ne pa človek radi gospodarstva. Nič ni bolj nasprotnega krščanstvu kakor optimistična ideologija, ki priznava, da je z gospodarskega vidika nujno boljši, kdor je močnejši in kdor zmaguje, da je bogastvo človeku kot nagrada za njegove čednosti podeljena milost. Prav krščanska vest more najlaže in

najbolj sistematično spoznati, da zgodovinske in gospodarske kategorije niso večne, da so le prehodne in da so najbolj minljive prav tiste kapitalističnega gospodarstva. Duhovne osnove družbe so večne, toda vse socialne in gospodarske oblike so prehodne. V načelu zasebne lastnine je neko ontološko jedro, vendar so njegove oblike historične in radi tega spremenljive ter minljive. Zatorej bi kristjani grešili, če bi jih povzdignili v absolutnost, tembolj, ker je posebno težko najti ontološko jedro v značaju, ki ga ima zasebna lastnina v kapitalističnem redu. Resnično, kapitalizem razdira zasebno lastnino, jemlje ji ves smisel in vsak pomen, spreminja jo v utvaro. Ker je finančni kapital kolektiven, nista v njem niti subjekt niti objekt lastnine točno določena. — Toda krščanstvo se more ozirati le na realnost, ne pa na utvare. Torej mora biti krščanski vesti v gospodarskem življenju najdražje, kar mu tvori resnični temelj, to je delo. Krščanstvo priznava delu svetost in ga mora jemati v svojo zaščito prav tako kot njega posledico, z delom pridobljeno lastnino. »Delavec je vreden svoje hrane«, nam pravi Evangelij (Mat. 10, 10) in sv. Pavel pravi: »Kdor noče delati, naj tudi ne jé« (II Tes. III, 10). Ko je stari grško-rimski svet zaničeval delo in ga štel za usodo sužnjev, je vzpostavilo krščanstvo spoštovanje do dela in delavcev. Za krščansko gospodarstvo je glavno vprašanje naposled v delu, ravnanje pa določuje razmerje do socialnih problemov in njih nasprotij.«

»Krščanstvo mora do socialnega vprašanja s svojimi lastnimi vrednotenji. Priznava bratski komunizem ali katolicizem osebnosti, odklanja pa priznanje nečloveškemu in neosebni socialnemu kolektivu. — V socialnem vprašanju je na prvem mestu človek, zakaj radi njega rešujemo to vprašanje. Vsak razred je prehodni in minljiv, vse gospodarske dobrine so bežne in enodnevnne. Človeška duša je večna in edina, ki pred Bogom obstoji. Ko gre za rešitev socialnega vprašanja naše dobe, nikakor ne smemo docela zametovati razrednega boja. Vendar pa tega vprašanja ni moči rešiti, kakor hoče marksizem, izključno z materialnega in ekonomskega stališča, zakaj vprašanje je hkratu duhovno, versko, moralno, pedagoško in tehnično, vprašanje duhovne obnove in vzgoje množic. Ako tega vprašanja ne poglobimo, grozi postati vsaka socialna reforma in vsaka revolucija maskerada, stranpot. Tole bi pomenilo isto kakor ustvarjanje novih mehov, dočim je vino ostalo isto. — Socialno vprašanje je tudi vprašanje rojstva novih človeških duš, ki jih ni moči napraviti mehnično. Nemogoče je ustvariti kraljestvo dela, ne da bi se temu primerno preobrazilo duhovno in moralno vedenje. V poslednji razčlenitvi je socialno vprašanje naše dobe historiozofsko vprašanje, vsebuje eshatološki element, strašno sodbo o naši civilizaciji in obsodbo Starega sveta. (Tudi Marx je videl v socialnem vprašanju najprej historiozofsko vprašanje — to je: prihod nove dobe — a ni ga umel pravilno izraziti radi svojega naivnega materializma.)«

»Nikakor ne more odobravati krščanska vest sile in nasilja ruskih komunistov, ki vidijo v umorih, terorju, v kršitvi elementarnih človeških svoboščin — svobode vesti in mišljenja — dejstva, ki omogočajo ustvaritev nove družbe. Vendar more in mora odobravati krščanska vest nekatere oblike socialnega nasilja, brez katerih bi ne bila mogoča samo resnična

svoboda, marveč materialno vzdrževanje razdedinjenih ljudi; v njih mora videti težnjo, da služi svojemu bližnjemu. Resnična svoboda vključuje v materialnem življenju gospodarsko zagotovitev življenja slehernemu človeku, predpostavlja socialni red, v katerem ni možno zahtevati, da zadosti delavec svojim življenjskim potrebam s pretiranim, ponižujočim delom, ali pa s takšnim, ki nasprotuje njegovi vesti. — Radi tega ne smemo zanikati razrednega boja. Vse vprašanje je v poduhovljenju tega boja in v njegovi podreditvi načelu najvišje duhovnosti, v zmagi nad strastnim sovraštvom in njega neizprosno divjostjo.«

»Krščanstvo se nikdar ne bo vdalo, da bi se iztrebila človeška vest, razum in osebna svoboda, in nikdar ne bo dovolilo, da se nadomesté z razredno vestjo, razrednim razumom in razredno svobodo. Pozna pač smisel katolištva, ne pa smisla razreda. Človek je mnogo globlja in vzvišenejša realnost kot pleme in razred... Treba je vztrajati v tej resnici zoper vsak razred, zoper vse njih interese in sovraštva. — V XIX. stol. so z idealističnim duhom prepojeni, pravice žejni ljudje, rotili vodilni krščanski razred, naj se odloči za žrtve, skušali so ga poduhoviti in oplemenititi. Zdelo se jim je koristno pridigovati kot moralno resnico, da je tudi delavec človek, da je treba spoštovati v nižjih delavskih slojih človeško dostojanstvo. Nekdaj so učili isto gledé sužnjeve in služabnikov. Toda zdaj smo prodrli v dobo, ko nekdanje moralno pridigovanje ne ustreza več resničnim razmeram in je nesodobno. Odslej naprej ne zadostuje več. Smoter, ki se vsiljuje, ni več poduhovljenje in oplemenitenje meščanstva, čigar moralni pomen je brez rešitve propadel, pač pa poduhovljenje delavskega razreda, čigar pomen in socialna sila brez prenehanja naraščata in ki se bosta v bodočnosti še bolj razmahnila. Po vsem videzu je prepozno, rotiti meščanske sloje k žrtvam. Danes gre za to, da dopovemo delavstvu, da sta meščan in plemenitaš tudi človeka, da je treba z njimi primerno ravnati in njihovo dostojanstvo spoštovati. Vsaj v Sovjetski Rusiji je to glavno vprašanje in nekega dne postane glavno tudi na zapadu. — Kdor uravnava svoj odnos do človeka, upošteva ga izključno kot pripadnika nekega razreda, zanikuje prav tako človeka kakor Boga. Lahko rečemo, da je n. pr. Poincaréjeva politika meščanska, in da se skrivajo za njo kapitalistični interesi. To je pač moje osebno mnenje in radi tega ne morem simpatizirati z njim. Toda nemogoče mi je uravnati svoj odnos do Poincaréja izključno le na teh podatkih. Moj odnos do njega bo upošteval dejstvo, da je zelo izobražen mož in čistih rok in da je iskren rodoljub. Prav tako moram ravnati, ako iščem razmerja do Stalina, do kakega boljševika ali do človeka sploh. — Sleherno bitje nosi v sebi božjo podobo, pa naj je ta še tako motna, vsak človek je namenjen večnemu življenju, spričo katerega se vidijo nepomembne in ničeve vse razredne razlike, vse politične strasti, vse opredelitve, ki jih je družabna vsakdanost nanizala na človeško dušo. Zato, evo, je problem razrednega boja, ki ima nedvomno svoje zelo važne gospodarske, pravne in tehnične strani, zlasti moralno in duhovno vprašanje, vprašanje novega odnosa krščanstva v pogledu na človeka in na družbo, vprašanje verske preroditve človeštva.«

Silvester Škerl